

Dremina Larisza – Tóth Etelka

Orosz nyelv a posztszovjet térségben

Az Oroszországi Föderáció a Föld legnagyobb területű állama (Magyarország 180-szor férne el benne), határai Európa keleti részén kezdődnek, és Észak-Ázsiában a Csendes-óceánnál érnek véget, kilenc időzónát átfogó legtávolabbi pontjai 8000 kilométerre vannak egymástól. E hatalmas területű ország hivatalos nyelve az orosz nyelv (1).

Az utóbbi húsz év történéseit tekintve azonban azt kell mondanunk, hogy manapság az orosz nyelv helyzete a legkevésbé sem nevezhető rózsásnak. Egyesek, amikor a nyelvet emlegetik, egyenesen kulturális katasztrófáról beszélnek (2). Erre reagálhattak az államhatalmi szervek is, és a változtatás szándékával ebből kiindulva nyilvánította Putyin elnök a 2007-es évet az orosz nyelv évének. Ezt a politikai irányvonalat folytatta a jelenlegi orosz elnök, Medvedyev is, aki rendeletbe iktatta, hogy június 6. – amely egyben a költőóriás, Puskin születésnapja – az orosz nyelv ünnepe legyen.

A helyzet manapság azért is elszomorító, mert alig néhány évtizedet, azaz egy emberöltőnyi időnél is kevesebbet visszalépve a történelemben azt tapasztaljuk, hogy akkoriban virágkorát élte az orosz nyelv. A 15 szövetségi és a 20 autonóm köztársaságból álló soknemzetiségű Szovjetunió népei között folyó kommunikáció közös nyelve az orosz volt. Bár az országban élő népcsoportok és nemzetiségek száma meghaladta a százat, mindenki természetesnek tartotta, hogy ért és beszél oroszul. A világ nyelvei közti rangsorban az angol és a kínai mellett a 3. helyet foglalta el az orosz nyelv, amelyet akkor mintegy 500 millió ember beszélt. Ezzel szemben napjainkban, ahogy ezt Szadovnyicsev akadémikus, a Lomonoszov nevét viselő Orosz Állami Egyetem rektora is megerősítette, az orosz nyelvet beszélők száma 278 millióra fogyott (3). Közülük 164 millióan vallják anyanyelvüknek, és további 114 millióan tekintik idegen nyelvnek.

Ez egyúttal azt is jelenti, hogy nincs egyszerű helyzetben az orosz nyelv a volt szovjet tagköztársaságok területén sem. El kell ugyan ismernünk, hogy egyes – újonnan alakult – országokban ma is különleges becsben tartják. Így például Fehéroroszországban, ahol a lakosság 90%-a anyanyelvi szinten beszéli, itt 1995-ben az állam második hivatalos nyelvén nyilvánították. Hasonló a helyzet Kazahsztánban, ahol a lakosság egynegyede orosz nemzetiségű. Tádzsikisztánban az ország alkotmánya a tádzsik nyelvet ismeri el államnyelvként, de egyúttal garantálja – a lakosság több mint 20%-át kitevő – nemzeti kisebbségek szabad nyelvhasználatát. A valóságban ez azt jelenti, hogy a történelmi hagyományokból adódóan a különböző etnikai csoportok (pl. üzbégek, oroszok, kirgizek) közötti érintkezés közös nyelve az orosz.

A balti országokban az államhatalom nem ismeri el hivatalos nyelvnek az orosz. Ez annak ellenére van így, hogy a statisztikák szerint Lettországon belül a lakosság közel 30%-a orosz nemzetiségű, és az állampolgárok 40%-a (egyres területeken ez az arány 80–85%) vallja magát orosz anyanyelvűnek. Észtországban, ahol szintén minden negyedik állampolgár orosz nemzetiségű, a lakosság 30%-a tekinti az orosz anyanyelvűnek. Emellett a lakosság több mint 70%-a beszéli a nyelvet, és az országnak vannak olyan részei is (Sillamäe, Narva), ahol az orosz anyanyelvűek vannak túlnyomó, 70–80%-os többségben. Litvániában az orosz kisebbség a lakosság 5–6%-át teszi ki, de itt is léteznek olyan területek és városok, ahol még napjainkban is az orosz nemzetiségűek vannak túlsúlyban (4). A legbonyolultabb helyzet – a lakosság szempontjából egységes nemzetállamnak legkevésbé sem tekinthető, ám asszimilációs szándékait nem különösebben leplező – Ukrajnában tapasztalható (a teljes lakosságnak alig több mint 70%-a ukrán). Az ország keleti és

délkeleti területein például jelentős orosz kisebbség él (21%), de az orosz nyelvet (itt és az egész országban) hivatalosan csak regionálisan beszélt nyelveknek ismerik el.

Ha magát Oroszországot nézzük, akkor sem beszélhetünk átlátható viszonyokról, és ez közel sem azért van így, mert az államot 21 köztársaság alkotja. Természetesen a Föderáció államnyelve az orosz – ezen folyik az oktatás, ezen a nyelven beszélnek a rádióban és a televízióban, nyomtatott és elektronikus formában ezen a nyelven jelennek meg a különböző újságok, folyóiratok és könyvek. A nyelvért, a gondolatok világos megfogalmazásáért talán legtöbbet tehető médiafelületeken azonban a szemünk láttára szürkül, szegényedik, válik hétköznapivá és gyakran vulgárrá Puskin, Tolsztoj és Dosztojevszkij színes, zamatos nyelve. A médiában egyre nagyobb szerephez jut a tömegízlésnek eleget tenni akaró bulvár, amelynek szoros velejárója a szleng és a nemegyszer cenzúrázatlan káromkodás. Sajnálatos módon a tanárok szerepe nem egyértelműen pozitív ebben a folyamatban. Nekik kellene mintát adniuk, miközben kívánnivalót hagy maga után szakmai felkészültségük is. Sok diák úgy fejezi be az iskolát, hogy sem szóban, sem írásban nem tudja gondolatait az anyanyelvén helyesen megfogalmazni. Egyre nehezebben valósulnak meg a gyakorlatban a pedagógiai szakirodalomban didaktikai nézeteiről és beleélő képességéről jól ismert orosz író és pedagógus Usinszkij (1824–1871) gondolatai, aki azt vallotta, hogy az anyanyelv a legfontosabb tantárgy, és minden más tárgy oktatása ennek a függvénye, hiszen a nyelv és a beszéd szoros egységét reprezentáló anyanyelv minden más tárgy oktatásában jelen van.

Valljuk be őszintén, nem is nagyon csodálkozhatunk ezeken a nem túl örömteli változásokon. Az utóbbi időben az orosz oktatási rendszerben egyik reform követte a másikat anélkül, hogy letisztulhatott volna az előző. Két évvel ezelőtt zajlott az orosz helyesírás reformja, és az új szabályokat széles körű társadalmi egyeztetés nélkül vezették be. Az orosz irodalmi nyelv normatív használatát jelenleg az oktatási minisztérium rendelete értelmében (Приказ Министерства образования и науки РФ от 8 июля 2009 г. № 195) négy mű (Bukcsina: Az orosz nyelv helyesírási szótára; Zaliznyak: Az orosz nyelv grammatikai szótára; Reznycsenko: Az orosz nyelv hangsúlyozási szótára; Tyelija: Az orosz nyelv nagy frazeológiai szótára) szabályozza (5). Az írásban és az ejtésben egyaránt megjelentek a kettős alakok, és elfogadottak lettek olyan variánsok, amelyeknek a használatát korábban nem ajánlották (6). Az orosz értelmiség közül sokan – finoman szólva – kétségekkel fogadták a reformot (7). Nem értették, és sokan ma sem értik, miért kell állami szinten támogatni és megerősíteni a félműveltséget.

Ebben az évben aktív vita folyik a közeljövőben bevezetendő oktatási reformról. Ennek egyik legneuralgikusabb pontja az, hogy miközben az oktatásba való befektetést a társadalmi fejlődés alapjának tekintjük, felvetődött a tandíj bevezetésének a kérdése is a középiskolai osztályokban, amellet, hogy az úgynevezett mindenki számára kötelezően tanulandó alaptárgyak között az előzetes tervezetben nem szerepelt kötelezőként az orosz nyelv. Megjegyezzük, hogy ez az elképzelés lényegében a jelenlegi gyakorlatot „fejlesztette” tovább, hiszen a 10–11. osztályosok tantervében ma is mindössze heti 1 óra fordítható anyanyelvtanulásra.

Más kérdés, hogy Oroszországban, különösen Moszkvában, lehet-e még egyáltalán anyanyelvnek nevezni az orosz. A probléma hátterében a migránsok állnak. Az utóbbi években a város külső, úgynevezett alvókerületei a közép-ázsiai és a kaukázusi bevándorlók szigeteivé váltak, és egyes külvárosi iskolákban már most meghaladja a tanulói létszám 60%-át azoknak a diákoknak a száma, akik nem beszélnek „jól” az orosz nyelvet. A leendő első osztályosok szülei, az őslakos moszkvaiak pedig igyekeznek olyan magas presztízsű iskolákat találni a gyermekeiknek a belvárosban, ahol feltételezésük szerint nincsenek bevándorlók. A konfliktust az okozza, hogy azok az orosz szülők, akik csecsemőkoruktól a legnagyobb gonddal nevelik a gyermekeiket, és már kiskorukban muzsikálni, táncolni, idegen nyelvekre taníttatják őket, nehezen vagy nem akarják befogadni azokat a gyermekeket, akik a közép-ázsiai aulokban (falvakban) nőttek fel, vagy esetleg azokon a piacokon, ahol az oroszul legtöbbször egyáltalán nem beszélő, gyakran nomád életmódot folytató szüleik árulták a portékájukat. A probléma megoldása nem tűnik egyszerűnek és gyorsnak. A törvény tiltja a szegregációt,

a migránsok gyermekeit minden iskolának be kell fogadnia, hiszen nekik ugyanolyan esélyt kell adni a tanulásra, mint a tősgyökeres oroszoknak. Komoly fejtörést okoz azonban ilyen feltételek mellett a tanulás hatékony megszervezése, az egyéni fejlődést segítő tanterv vagy az orosz mint idegen nyelv tanításának hiánya, nem is beszélve a finanszírozási kérdésekről. Az oktatási szférában érintettek speciális programok kidolgozásán fáradoznak. Fontos lenne egyre több olyan iskolát nyitni, ahol a bevándorlók gyermekei orosz nyelvet tanulhatnának, és megismerhetnék az orosz kultúrát, hiszen könnyen lehet, hogy ezek között a fekete hajú kisfiúk között éppen most nő fel egy új Csingiz Ajtmatov, akit kirgiz íróként – az anyanyelveként szeretett – orosz nyelv tett világhírűvé.

A költő, Pjotr Vjazemszkij szerint a nyelv a nép imádsága, a nép lelke és léte (8). Ha manapság végigsétálunk Moszkva utcáin, utazunk a metrón, vagy nézzük a televíziót, meghallhatjuk, milyen napjainkban az orosz nyelv. Vajon most a XXI. században halljuk-e egyáltalán, és ha igen, milyennek halljuk ebből a nyelvből az orosz „nép lelkét”? Akár igennel, akár nemmel válaszolunk a kérdésre, mindkét esetben azon kellene elgondolkodnunk, mit kellene tennünk annak érdekében, hogy ez a nyelv újra „imádság” legyen.

Internetes hivatkozások

- (1) Россия. <http://ru.wikipedia.org/wiki/Россия> (2011. november 17.)
- (2) Солкин, Н. 2007: Предпочитай родной язык всем остальным. <http://tatmedia.com/rus/news/show/201556> (2011. november 17.)
- (3) Бокачев, И. А. – Незнамова, И. И.: Язык как основа духовности и культуры народа. Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета. 2007. № 3. Северо-Кавказский государственный технический университет. <http://www.ncstu.ru> (2011. november 17.)
- (4) Роберова, Екатерина: Русские в Прибалтике: история соседства. http://www.statusquo.ru/691/article_702.html/ (2011. november 17.)
- (5) Нормативные документы. <http://infrescenter.ucoz.ru/PedCons/Rus/normativnye> (2011. november 17.)
- (6) Реформа русского языка. <http://www.liveinternet.ru/community/1418029/post109513927/> (2011. november 7.)
- (7) Песенка против реформы русского языка. <http://www.liveinternet.ru/users/4008925/post143801698/> (2011. október 7.)
- (8) Афоризмы о русском языке. <http://slovník.narod.ru/rus/aforizm/index.html> (2011. november 7.)

Dremina, Larisza – Tóth, Etelka: Russian language in the post-Soviet region

Az írás szerzőiről

Dremina Larisza

MGIMO (Nemzetközi Kapcsolatok Moszkvai Állami Egyeteme), Moszkva, Oroszország
dremilar[kukac]list.ru

Tóth Etelka

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország
oktagm[kukac]t-online.hu
<https://orcid.org/0000-0002-3942-0024>